

משנה מסכת יומא פרק ח משנה א

יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה וברחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמיש המטה והמלך והכלה ירחצו את פניהם והחיה תנעול את הסנדל דברי רבי אליעזר וחכמים אוסרין:

תוספתא יומא (כפורים) (ליברמן) ד, ה

לא ינעול אדם מנעל מסומר ויטייל בתוך הבית אפי' ממטה למטה ורבן שמעון בן גמליאל מתיר וכן היה רבן שמעון בן גמליאל אומ' אם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה מדיחן במים כדי שלא יטנפו כליו היה הולך להקביל פני אביו פני רבו פני תלמידו עובר כדרכו בים ובנהר אפ' עד צוארו ואינו חושש הזבין והזבות טובלין כדרך בלילי יום הכפורים הנדות והיולדות טובלות כדרך בלילי יום הכפורים בעלי קראין טובלין כדרך בלילי יום הכפורים ר' יוסה בי ר' יהודה או' מן המנחה ולמעלה לא יטבול עד שתחשך ר' יוסה או' כהנים טובלין כדרך עם חשיכה כדי שיאכלו בתרומה לערב

ביצה יח, א (גטינגן 3)

דכולי עלמא מיחת כלים בשבת לא מאי טעמא אמ' ר' אבא גזירה שמא יטלנו בידו ויעבירונו ארבע אמות ברשות הרבים ... רב יוסף אמ' גזירה משום סחיטה ... רב ב[[י]]בי אמ' גזירה שמא ישהא: ... רבא אמ' מפני שנראה כמתקן כלי אמ' ליה אביי אי הכי אדם נמי

אדם נראה כמיקר

אמ' ליה התינח במים יפין במים רעים מאי איכא למימר אמ' רבא פעמים שאדם בא בשרב ורוחץ אפלו במי משרה התינח בימות החמה בימות הגשמים מאי איכא למימר פעמים שאדם בא מלוכלך בטיט ובצואה ורוחץ אפלו בימות הגשמים הא תינח בשבת ביום הכפורים מאי איכא למימר מי איכא מידי דבשבת שרי וביום הכפורים אסור הואיל ובשבת שרי ביום הכפורים נמי שרי:

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נד עמוד ב

הא לכל דברים - זה וזה שוין. מסייע לרבי אלעזר, דאמר רבי אלעזר: **אסור לו לאדם שיושיט אצבעו במים בתשעה באב, כדרך שאסור להושיט אצבעו ביום הכיפורים.** מיתיבי: אין בין תשעה באב לתענית ציבור אלא שזה אסור בעשיית מלאכה, וזה מותר בעשיית מלאכה במקום שנהגו. הא לכל דבריהם - זה וזה שוין. ואילו **גבי תענית ציבור תניא: כשאמרו אסור ברחיצה - לא אמרו אלא כל גופו, אבל פניו ורגליו - לא!** - אמר רב פפא: (נה עמוד א) תנא קולי קולי קתני.

ירושלמי יומא פ"ח ה"א

"ברחיצה".

ר' זעורה בר חמא [ר' יוסי ביר' חנינא] בשם ר' יהושע בן לוי. בתענית ציבור מרחיץ פניו ורגליו כדרכו.

בתשעה באב מרחיץ ידיו ומעבירן על פניו.
ביום הכיפורים מרחיץ ידיו ומקנחן ב(פ)מפה ומעביר את המפה על פניו.
ר' יונה תרי מרטוטה ויהב לה תותי כדה.
והא תני. אין בין תשעה באב לתענית ציבור אלא איסור מלאכה במקום שנהגו.

היה הולך אצל רבו אצל בתו ועבר בים או בנהר אינו חושש.
ניטנפו רגליו מטבילן במים ואינו חושש.
הורי ר' בא כהן תנייא.
הורי ר' אחא. בבא מן הדרך והיו רגליו קיהות עליו. שמותר להרחיצם במים.
תני. אבל ומנודה שהיו מהלכין בדרך מותרין בנעילת הסנדל. לכשיבואו בעיר יחלוצו. וכן בתשעה באב וכן בתענית ציבור.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נז עמוד ב

[הגו"ף הגו"ף מעי"ן משיב"ן ומרחיב"ן, סימן].
שלשה נכנסין לגוף ואין הגוף נהנה מהן: גודגדניות, וכפניות, ופגי תמרה.
שלשה אין נכנסין לגוף והגוף נהנה מהן; אלו הן: רחיצה, וסיכה, ותשמיש.
שלשה מעין העולם הבא, אלו הן: שבת, שמש, ותשמיש.
תשמיש דמאי? אילימא תשמיש המטה - הא מכחש כחיש! - אלא: תשמיש נקבים.
שלשה משיבין דעתו של אדם, אלו הן: קול ומראה וריח.
שלשה מרחיבין דעתו של אדם, אלו הן: דירה נאה, ואשה נאה, וכלים נאים.

חדושי הרמב"ן ברכות נא, ב

נ"ל דברכת האור אינה ברכת הנהיגין, דא"כ כל שעתא ושעתא מחייב בה, **שלא תקנו ברכה בהנאות שאין נכנסות לגוף, כגון רחיצת מים קרים וחמין**, וכגון נשבה הרוח ונהנה, וכ"ש באור שאינו נוגע בגוף כלל, **לא אמרו אלא בדברים הנכנסין לגוף והגוף נהנה מהן כגון אכילה ושתייה**, וריח נמי דבר הנכנס לגוף וסועד הוא וכאכילה ושתייה דמי, אבל ברכת האור כברכת של יוצר המאורות ושתייה ברכת השבח הן, כברכות הללו שבפ' הרואה (נ"ד א') ברוך עושה בראשית, ולפי שהעולם אינו משתמש אלא באורה של יום, ובלילה הלכה לה אותה האורה והחשך ממשמש ובא, וכל בקר מתחדשת לו אורה, תקנו בכל שחר ברכות המאורות כמו שסדרו בה המחדש בכל יום תמיד מעשה בראשית. וכשם שאורה של יום במאורות כך אורה של לילה במאור האש, ובדין הוא שיברך בכל לילה, אלא כיון שתשמיש של אש ואורו צריכין לו ומשתמשין בו בין ביום ובין בלילה תדיר, לא ראו לברך עליו בכל לילה, כענין שאמרו (נ"ג א') הנכנס לחנותו של בשם והריח ריח אפי' יושב כל היום כלו אינו מברך אלא אחת, וכן שנו בברכות השבח (נ"ד א') אימתי בזמן שרואהו לפרקים. ובמוצאי שבת ובמוצאי [יום] כפורים כיון שהשבת אסרה עלינו תשמישו ואורו (כל) [של] נר, שאין אנו משתמשין בו ממש, אף על פי שמשתמשין בנר הדלוק מערב שבת מ"מ כבר נפסקה ממנו עיקר הנאתו ותשמישו של אור, וכשחזרנו להנאת אורו במוצאי שבת ברכנו עליו דהוה ליה כנכנס ויוצא לחנותו של בשם שמברך על כל פעם ופעם. וזהו שאמרו (נ"ג ב') אין מחזרין על האור כדרך שמחזרין על המצות, אלא כשם שאין מחזרין על ברכת השבח לראות הים הגדול וההרים כדי לברך עליהן כך אין אנו מחזרין על האור.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף מא עמוד א

רחץ בחמין ולא שתה מהן - דומה לתנור שהסיקוהו מבחוץ ולא הסיקוהו מבפנים,
רחץ בחמין ולא נשתטף בצונן - דומה לברזל שהכניסוהו לאור ולא הכניסוהו לצונן.
רחץ ולא סך - דומה למים על גבי חבית.

רש"י מסכת שבת דף מא עמוד א

למים על גבי חבית - על שוליו וצדדיו, **שאינם נכנסים לתוכו.**

תענית יג, א

אמר רפרם בר פפא אמר רב חסדא: **כל שהוא משום אבל**, כגון תשעה באב ואבל - אסור בין בחמין בין בצונן. **כל שהוא משום תענוג**, כגון תענית צבור - **בחמין אסור, בצונן מותר**.

...

והלכתא: אבל אסור לרחוץ כל גופו בין בחמין ובין בצונן כל שבעה. אבל פניו ורגליו, בחמין - אסור, בצונן - מותר. אבל לסוך - אפילו כל שהוא אסור. ואם לעבר את הזוהמא - מותר.

רמב"ם שביתת עשור ג'

(א) **אסור לרחוץ ביום הכיפורים, בין בחמין בין בצונן, בין כל גופו בין אבר אחד. אפילו אצבע קטנה אסור להושיטה במים.** והמלך והכלה רוחצין את פניהם, **כלה כדי שלא תתגנה על בעלה, והמלך כדי שייראה ביופיו**, שנאמר "מלך ביופיו תחזינה עיניך" (ישעיהו ל"ג:ז). ועד כמה נקראת כלה, עד שלשים יום: (ב) מי שהיה מלוכלך בצואה או טיט, רוחץ מקום הטינופת כדרכו ואינו חושש. ומדיחה אשה ידה אחת במים, ונותנת פת לבנה. והחולה רוחץ כדרכו, ואף על פי שאינו מסוכן. וכל חייבי טבילות טובלין כדרכן, בין בתשעה באב בין ביום הכיפורים:

(ג) מי שראה קרי בזמן הזה ביום הכיפורים, אם לח הוא, מקנח במפה ודיו, ואם יבש הוא, או שנתלכלך, רוחץ מקומות המלוכלכין בלבד, ומתפלל. ואסור לו לרחוץ כל גופו או לטבול, שאין הטובל בזמן הזה טהור, מפני טומאת מת, ואין הרחיצה מקרי לתפילה בזמן הזה אלא מנהג, ואין מנהג לבטל דבר האסור, אלא לאסור את המותר. ולא אמרו שהרואה קרי בלילי יום הכיפורים טובל אלא כשתיקנו טבילה לבעלי קריין, וכבר ביארנו (רמב"ם קריית שמע ד:ח') שבטלה תקנה זו:

(ד) טיט שהוא לח ביותר, כדי שיניח אדם ידו עליו ותעלה בה לחלוחית שאם הדביק אותה לידו האחרת תדבק בה לחלוחית, אסור לישב עליו. לא ימלא אדם כלי חרש מים ויצטן בה, שהמים נוזלים מדופנו. אפילו כלי מתכות אסור, שמא יינתזו מים על בשרו. **ומותר להצטנן בפירות:**

(ה) לוקח אדם מטפחת מערב יום הכיפורים, ושורה אותה במים, ומנגבה מעט, ומניחה תחת הבגדים, ולמחר מעבירה על פניו ואינו חושש, ואף על פי שיש בה קור הרבה:

(ו) ההולך להקביל פני רבו או פני אביו או פני מי שהוא גדול ממנו בחכמה, או לקרות בבית המדרש, עובר במים עד צוארו ואינו חושש, ועושה מצוה שהלך לעשותה, וחוזר במים למקומו, שאם לא תתיר לו לחזור אינו הולך, ונמצא נכשל מן המצוה. וכן, ההולך לשמור פירותיו, עובר במים עד צוארו ואינו חושש. ובלבד שלא יוציאו ידיהם מתחת שולי בגדיהם כדרך שעושין בחול:

(ז) **אסור לסוך מקצת גופו ככל גופו, בין סיכה של תענוג בין סיכה שאינה של תענוג.** ואם היה חולה, אף על פי שאין בו סכנה, או שיש לו חטטין בראשו, סך כדרכו ואינו חושש:

רמב"ם תפילה וברכת כהנים ז' ח

ביום הכיפורים ותשעה באב שאין שם רחיצה, אינו מברך על נטילת ידים ולא המעביר שינה

השגת הראב"ד

א"א ומי הוא שלא ירחץ ידיו מפני הנקיות או מפי השבתא? ואם יש לו כלים טופחים מקנח בהן פניו ודיו, ואם יש לו לפלוף בעיניו רוחץ כדרכו במים ומברך כדרכו

יד פשוטה תפילה וברכת כהנים ז'

ביום הכפורים ובתשעה באב שאין שם רחיצה וכו' – השווה הלכות שביתת עשור ג, א: אסור לרחוץ ביום הכפורים בין בחמין בין בצונן, בין כל גופו בין אבר אחד, אפילו אצבע קטנה אסור להושיטה במים. ולענין תשעה באב פסק בהלכות תעניות ה, י: ואסור ברחיצה בין בחמין בין בצונן ואפילו להושיט אצבעו במים. כלשונו איתא בפסחים נד, ב: דא"ר אלעזר, אסור לו לאדם שיושיט אצבעו במים בתשעה באב כדרך שאסור להושיט אצבעו ביום הכפורים.

ראה לעיל בהלכה ד"ה כשמעביר בארתי דעת רבינו שכל שאינו יודע שום לכלוך על ידיו מעיקר הדין מותר לברך ברכות, ורק לקרית שמע ולתפילה תקנו חכמים ליטול ידיו (הלכות ברכות ו, ב). אולם לא העמידו דבריהם ביום הכפורים ותשעה באב, כמוכח מן הלשון בגמרא "אסור לו לאדם שיושיט אצבעו במים" בלא שום יוצא מן הכלל.

יש מקשים משבת קח, ב: יד לעין תקצץ, יד לחוטם תיקצץ... יד מסמא, יד מחרשת, יד מעלה פוליפוס. תניא רבי נתן אומר, בת חורין היא זו ומקפדת עד שירחוץ ידיו ג' פעמים. לכאורה מבואר כאן שסכנה היא אם לא יטול את ידיו. גם ביומא עז, ב אמרו שהנטילה היא משום שיבתא שהיא רוח רעה (עיין תוד"ה משום).

ברם ראה בהגהות ציון וירושלים על גליון הירושלמי מועד קטן ג, ה (ד"ה ואין לא סחי מיית) וז"ל: **אין דרכו של רבינו להביא דברי נסתרות, ולא נזכר בדברי רבינו בשום מקום מרוח רע, ובכמה מקומות משמיט דברים אלו.**

הרואה יראה שכן הוא, ובמקום שדן רבינו על רוח רעה כגון במשנה שבת ב, ה פירש שהיא מחלת הנפש שאין הדעת שפוייה, אבל אינה ענין לשדים ורוחות.

אמנם יש מן הגאונים סוברים שנטילת ידיים שחרית מעכבת גם לברכות והיא משום נקיות. אוצה"ג (ברכות התשובות סי' שסד עמ' 133): הא לך לשון רב עמרם גאון שהשיב לרבנא מאיר בריה דרבנו יוסף. ושאלת על נטילת ידיים וכו'. כך ראינו שאותה נטילה של שחרית אינה עולה למנין שאותה נטילה אינה עשויה אלא לעצמו, כיון שישן אדם קיי"ל ידיים עסקניות הן וממשמש בגופו, לפיכך כשעומד משנתו אין יכול לברך ולא לקרות ק"ש ולא להתפלל עד שיטול ידיו שנאמר 'הכון לקראת א-להיך ישראל'. לכך מתוקנת אותה נטילה כיון דאינו יכול לברך ולהוציא שם שמים עד שנוטל ידיו לברך ענט"י.

לדעה זו מרמז הראב"ד ז"ל. לפי דעה זו "לברך כל אחת ואחת בשעתה אי אפשר מפני טינופת הידים שהן עסקניות" (סדר רב עמרם גאון ז"ל א, א). מן ההכרח לדחות כמה מן הברכות עד לאחר שנטל ידיו. על ידי כך נתהווה המנהג לסדר כל ברכות השחר כולן זו אחר זו. (ראה שם באוצה"ג סי' שסט-שע, עמ' 135-138). אבל רבינו תופש כפשטות לשון הגמרא בכמה מקומות שלא חייבו נטילה לברכות וכשי"ג.

ספר יראים סימן תכ [דפוס ישן - קיח]

חסרון רחיצה נקראת עינוי דאמר רב נחמן בר יצחק [ע"ז א'] מים קרים על נפש עיפה ושמועה טובה מארץ מרחק ודלמא שתיה מי כתיב בנפש על נפש כתיב אלמא מחסרון רחיצה נקרא אדם עייף ודבר הנקרא עייפות מצינו שנקרא עינוי דכתיב כשברח דוד ואביתר מפני אבשלום כי אמרו העם רעב ועייף וצמא במדבר וכל מה שנעשה שם נקרא עינוי דכתיב על אותו מעשה כי נשאת ארון ה' וכי התענית בכל אשר התענה אבי ומזה למדנו דאפילו רחיצה צונן אסורה מדאורייתא דהכא כתיב מים קרים ודוקא רוב גופו ומתכוין ליהנות ברחיצה אסור מדאורייתא אבל מיעוט גופו אפילו מתכוין ליהנות אינו אסור אלא מדרבנן דתנן המלך והכלה ירחצו פניהם [ע"ג ב'] ואי מדאורייתא אסורה לא שרינן ליה במלך וכלה ואם אינו מתכוין כגון הרוחץ בבקר ידיו משום רוח רעה או משום טינוף שרי לכתחילה כדתניא [ע"ז ב'] שומרי פירות והמקביל פני רבו או מי שגדול ממנו עוברים במים עד צוארם ואינן חוששין ומסקינן ובלבד שלא יוציא ידו מתחת חפת חלוקו ופסיק רישיה ולא ימות לא הוי שיש כמה בני אדם שאין נהנין מרחיצה כזו ותניא נמי הכי אם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש אלמא אינו מתכוין להנאת רחיצה מותר.

תולדה לעינוי רחיצה. במיעוט גופו במתכוין להנות כדתנן [ע"ג ב'] דלא שרי ליה אלא במלך וכלה ותניא [ע"ח א'] ר"י אומר אסור לישב על גבי טיט המטפחת ביום הכפורים ומסקינן בטופח ע"מ להטפיח ודוקא במתכוין ליהנות אבל אינו מתכוין ליהנות לא מיבעיא מיעוט גופו אלא אפי' רוב גופו מותר כאשר פירשנו למעלה ותניא נמי [ע"ז ב'] אסור לרוחץ מקצת גופו ככל גופו ואם היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש ותני דבי מנשה אשה מדיחה ידה במים ונותנת פת לתינוק ואינה חוששת אמרו עליו על שמאי הזקן שלא רצה להאכיל בידו אחת וגזרו עליו שיאכיל בשתי ידיו אלמא כל רחיצה שאינה צורך הנאה שריא הלכך כהן נושא כפיו נוטל ידיו אבל רחיצת פנים בבקר הוי צורך הנאה ורפואה דאמר שמואל [שבת ק"ח ב'] טובה טיפת צונן שחרית ורחיצת ידיים ורגלים בחמין ערבית מכל קלורין שבעולם.

אמרינן ביומא [ע"ח א'] ריב"ל אומר ערב יוה"כ מביאין לו מטפחת ושורה אותו במים ועושה אותה כמין כלים נגובין למחר מעבירה על פניו ואינו חושש פי' כלים נגובים שסוחט המטפחת עד שלא נשאר בו טופח להטפיח דלא ליתי לידי סחיטה דאי הוי טופח להטפיח הוי אסור דלא גרע מטיט המטפחת.

ויש מרבתי דמפרשים דרחיצת כל גופו מדרבנן היא וקרא אסמכתא בעלמא וראיה מביאין מדאמרינן בנדריים בתחילת אלו נדרים [ע"ט ב'] דאמרה קונם פירות עולם עלי אם ארחץ למה לה הפרה לא תרחוץ ולא ליתסרו פירות עולם עליה מדתלי לענות נפש בהנאת פירות עולם מכלל דחסרון רחיצה לא הוי בכלל לענות נפש ונראה לי שאין ראיה משם דהתם הכי פירושו כיון דאסרה הנאת פירות עליה אם תרחץ אם כן לא הוי נדר מן הרחיצה אלא מן הפירות והיכי מצי בעל מפר. מרחיצה לא מצי מיפר שהרי לא היה הנדר בה. מפירות לא מצי מיפר דלא תרחוץ ולא יחול איסור פירות עליה והבעל אינו יכול להפר אלא בנדר שחל האיסור כבר כר' נתן דאמר בשילהי נדרים [צ' א'] אין הבעל מיפר אלא כ' חל הנדר וקי"ל דאפילו אמרינן כי היכי דפליגי רבנן ור' נתן בהפרה פליגי בשאלה כר' נתן דנסביה איתתא והדר שריה בהנאת בגדים אלמא בין בהפרה בין בשאלה אין בעל מיפר וחכם מתיר אלא א"כ חל הנדר והכי פירושו למ"ל הפרה בלא הפרה היא מותרת בפירות עולם כל זמן שלא רחצה.

רא"ש מסכת יומא פרק ח סימן ג - ז

סימן ג

ג ואם היה חולה או שיש לו חטטין בראשו סך כדרכו ואינו חושש. תנא דבי מנשה רבן שמעון בן גמליאל אומר אשה מדיחה ידה [אחת] במים ונותנת פת לתינוק ואינה חוששת. אמרו עליו על שמאי הזקן שלא רצה להאכיל בידו אחת וגזרו להאכיל בשתי ידיו. מאי טעמא אמר אביי משום שיבתא פירוש רוח רעה פרש"י ששורה על הידים שלא נטל בשחרית.

ורבינו תם היה אומר דאפילו שלא להאכיל את התינוק מותר ליטול שחרית כדאמרינן הכא היו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה רוחץ כדרכו ואינו חושש ואין לך מלוכלך יותר מבבוקר קודם נטילה כדאמרינן בפרק שמנה שרצים (דף קח ב) כל זמן שלא נטל ידיו שחרית יד לפה תקצץ יד לעין תקצץ יד לחוטם תקצץ. ואמרינן נמי התם (דף קט א ע"ש) בת מלך היא ומקפדת עד שלשה פעמים ואם כן סכנה היא שאי אפשר שלא יגע באחת מאלה ואפי' חולה שאין בו סכנה אמר דסך כדרכו ואינו חושש. הלכך מותר לרחוץ ידיו ואינו חושש. וכן כל היום אחר שעשה צרכיו או שהטיל מים ושפשף היו כמו ידיו מלוכלכות בטיט ובצואה דאי אפשר לו להתפלל בלא נטילה. ויזהר שלא יטול אלא במקום שצריך כגון האצבעות ולא כל היד. דהא דאמרינן בשמעתין שורה מפה במים לאו לנטילת ידים שחרית קאמר אלא להעבירה על גבי עיניו. והא דקאמר הכא משום שיבתא לאו בשחרית קאמר אלא כל היום אחר שנטל שחרית כמו שפירש בערוך שהיה מצוי ביניהם רוח רעה שחונקת את התינוק כשנותנין לו לחם בלא נטילת ידים אפילו כל היום לאחר שנטל שחרית. וכן כתב בעל העיטור שחרית יטול ידיו כדרכו ואינו חושש ומברך על נטילת ידים ואינו חושש. על פניו אסור. ואיכא מאן דאמר דאינו מברך על נטילה ביום הכפורים ותשעה באב. ואינו מברך שעשה לי כל צרכי מפני שאסור בנעילת הסנדל. ומסתברא כיון דבידו וברשותו הן לעולם כגון מפני סכנת עקרב מותר לברך כסדר כל השנה כולה. ולא דוקא כי סיים מסאני כי היכי דכי לא שמע קול תרנגול מברך שבידו הוא:

סימן ז

ז זעירי בר חמא אושפיזכניה דריב"ל ודרב אמי ודרב אסי ודכולהו רבנן דקיסרי הוה. אמר ליה ליוסף בריה דריב"ל בר אוריא תא אימא לך מילתא מעלייתא דהוה עביד אבוך. ערב תשעה באב מביאין לו מטפחת ומקנח בה ידיו ורגליו למחר מעבירה ע"ג עיניו ואינו חושש. עיוה"כ שורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובין למחר מעבירה על גבי עיניו ואינו חושש. וכן כי אתא רבה בר מרי אמר מטפחת אחת היתה לו לריב"ל עיוה"כ שורה אותה במים ועושה אותה כמין כלים נגובין למחר מעבירה על גבי עיניו ואינו חושש. אמר גאון מי שמבקש לקנח פניו ביוה"כ אם איסטניס הוא ואין דעתו מיושבת עליו כל השנה עד שיקנח במים וכל שכן ביום הכפורים שצריך לטהר עצמו ולקנח יקנח אבל שאר כל אדם אסור. כדאמר אסור לו לאדם שיושיט אצבעו קטנה במים בתשעה באב כדרך שאסור ביוה"כ אבל אם נצוצות של מי רגלים נתזו על רגליו חייב לרחוץ רגליו ולשפשף אותן ביד. כדרך ששנינו (לעיל כח א) זה הכלל היה במקדש כל המסיך רגליו טעון טבילה וכל המטיל מים טעון קידוש ידיו ורגליו. (שם כט ב) בשלמא רגליו משום נצוצות אלא ידיו למה. אמר רבא זאת אומרת מצוה לשפשף. וה"ר יצחק גיאאות ז"ל כתב אם היה לכלוך על פניו או לפלוף על גבי עיניו מותר להעבירו במים.

/שו"ע אורח חיים תריג, א - ב

סעיף א

אסור לרחוץ ביום הכיפורים, בין בחמין בין בצונן; ואפי' להושיט אצבעו במים, אסור. ואם היו ידיו או רגליו או שאר גופו מלוכלכים בטיט או בצואה, או שנטף דם מחוטמו, מותר לרחצם; **שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג.**

סעיף ב

נוטל אדם ידיו שחרית ומברך על נטילת ידים, ויזהר שלא יטול אלא עד סוף קשרי אצבעותיו (ולא יכוין להנאת רחיצה רק להעביר הרוח רעה מעל הידים) (הגהות מיימוני).

משנה ברורה סימן תריג ס"ק ב

(ב) שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג - **מלשון זה משמע דאם הזיעה הרבה ורוצה לרחוץ להעביר הזיעה מותר** כיון שאינה רחיצה של תענוג [ד] ומ"מ מי שאינו איסטניס וא"צ לרחיצה זו כ"כ נכון להחמיר שלא לרחוץ בשביל העברת הזיעה כמו שאסור לסוך בשמן להעביר הזוהמא כמו שמבואר בסימן תרי"ד:

שער הציון סימן תריג ס"ק ד

(ד) מטה אפרים, שנכון לכתחלה לחוש לדעת הב"ח והט"ז והפרי חדש שמחמירין בזה, **ולדעתם הא דקאמר הטור ושולחן ערוך שלא אסרו אלא רחיצה של תענוג, לאו דוקא, ואתי רק לאפוקי היכי דרחיצה היה רק להעביר הלכלוך:**

תוספתא ביצה (יום טוב) (ליברמן) ב, י

אין משתטפין בחמין שהוחמו ביום טוב ואין צריך לומר בשבת אבל מרחיץ הוא פניו ידיו ורגליו בחמין שהוחמו מערב שבת בשבת ואין צריך לומר בחמין שהוחמו מערב יום טוב ביום טוב

תוספתא קידושין (ליברמן) א, יא

אי זו היא מצות הבן על האב מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מוציא ומכניס **ומרחיץ את פניו ידיו ורגליו**

תוספתא קידושין (ליברמן) א, ה

אי זו היא חזקת עבדים נעל לו סנדלו והתיר לו סנדלו **והוליך אחריו כלים למרחץ** הרי זו חזקה

שבת כה, ב

אמר רב נחמן בר רב זבדא, ואמרי לה אמר רב נחמן בר רבא אמר רב: הדלקת נר בשבת - חובה, רחיצת ידים ורגלים בחמין ערבית - רשות, ואני אומר: מצוה. מאי מצוה? - דאמר רב יהודה אמר רב: כך היה מנהגו של רבי יהודה בר אלעאי, ערב שבת מביאים לו עריבה מלאה חמין, ורוחץ פניו ידיו ורגליו, ומתעטף ויושב בסדינין המצוייצין, ודומה למלאך ה' צ-באות,

כתובות סא, א

אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא: אף על פי שאמרו יושבת בקתדרא, אבל מוזגת לו כוס, ומצעת לו את המטה, ומרחצת לו פניו ידיו ורגליו. אמר רב יצחק בר חנניא אמר רב הונא: כל מלאכות שהאשה עושה לבעלה - נדה עושה לבעלה, חוץ ממזיגת הכוס, והצעת המטה, והרחצת פניו ידיו ורגליו. והצעת המטה, אמר רבא: לא אמרן אלא בפניו, אבל שלא בפניו לית לן בה

תלוד בבלי מסכת נדרים דף פ עמוד ב

ואמרו רבנן רחיצה אית בה ענוי נפש כי לא רחצה? ורמינהי: אע"פ שאסור בכולן, אין ענוש כרת אלא באוכל ושותה ועושה מלאכה בלבד; ואי אמרת כי לא רחצה איכא ענוי, ביום הכיפורים כי רחץ ליחייב כרת! אמר רבא: מענינא דקרא, גבי יום הכיפורים דכתיב: +ויקרא טז+ תענו את נפשותיכם, מילתא דידע עינויא השתא, **רחיצה לא ידע עינויא השתא**; גבי נדרים דכתיב: +במדבר ל+ כל נדר וכל שבועת אסר לענות נפש, מילתא דאטיא ליה לידי ענוי, וכי לא רחצה אטיא לידי ענוי.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף נג עמוד ב

אמר מר: ולא בקמיע אף על פי שהוא מומחה. והא אנן תנן: ולא בקמיע שאינו מומחה. הא מומחה - שפיר דמי! - הכא נמי - שאינו מומחה. - והא אף על פי שהוא מומחה קתני! - מומחה לאדם, ואינו מומחה לבהמה. - ומי איכא מומחה לאדם ולא הוי מומחה לבהמה? - אין, אדם דאית ליה מזלא - מסייע ליה, בהמה דלית לה מזלא - לא מסייע לה. - אי הכי, מאי זה חומר בבהמה מבאדם? - מי סברת אקמיע קאי? אסנדל קאי! תא שמע: סכין ומפרכסין לאדם, ואין סכין ומפרכסין לבהמה. מאי לאו דאיכא מכה, ומשום צער? - לא, דגמר מכה ומשום תענוג.

תא שמע: בהמה שאחזה דם - אין מעמידין אותה במים בשביל שתצטנן.

אדם שאחזה דם - מעמידין אותו במים בשביל שיצטנן! -

אמר עולא: גזירה משום שחיקת סממנין.

אי הכי אדם נמי! -

אדם נראה כמיקר.

אי הכי בהמה נמי נראה כמיקר! -

אין מיקר לבהמה.

מורה נבוכים חלק ג פרק מג

טעמו של הציווי על צום כפור ברור גם כן: לתת את דעת התשובה. והוא היום שבו הוריד אדון הנביאים את הלוחות השניות ובישר להם שנשלח חטאם הגדול. ואותו יום נעשה לנצח יום תשובה ועבודת ה' צרופה. **לכן הורחק ממנו כל עונג גופני וכל מאמץ (להשיג) תועלת גופנית, כוונתי לעשיית מלאכות, ומצטמצמים בו ב(אמירת) ה'ידויים, כלומר, בהודאה בחטאים ובתשובה מהם**

שו"ע יורה דעה שפא, א

רחיצה כיצד, אסור לרחוץ כל גופו, אפילו בצונן; אבל פניו ידיו ורגליו, בחמין, אסור; בצונן, מותר. ואם היה מלוכלך מטיט וצואה, רוחץ כדרכו ואינו חושש. הגה: וכל זה מדינא אינו אסור רק שבעה, אבל אח"כ מותר ברחיצה, אלא שנהגו האידנא לאסור (כל) רחיצה כל ל' יום (מהר"מ הלכות שמחות ובהגמ"י פ"ז מהל' יום טוב ופ"י דהל' אבל); ואפילו לחוף הראש אסור (לקמן סי' ש"צ ובא"ז); ואין לשנות המנהג, כי מנהג קדום הוא ונתייסד על פי ותיקין (א"ז בשם רשב"א).